

İSMAİL HAMİ DANIŞMEND'İN "IRK" ÜZERİNE BAZI TESPİTLERİ

Ferudun ATA*

Özet

Milliyetçilik ve ırka dair meseleler, İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Avrupa'da önemli ölçüde tartışılan konuların başında gelmiştir. Şüphesiz Türkiye'deki aydınlar da bu tartışmaların dışında kalmamış, belli ölçüde yansımalarını hissetmişlerdir. Bir tarihçi olarak İsmail Hami Danişmend, bu dönemdeki milliyetçilik ve ırkçılık tartışmaları çerçevesinde konuya dair tespit, görüş ve analizinin yer aldığı bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında ırkın kaynağı, oluşumu ve yeryüzüne dağılışı sebepleri üzerinde durmuştur. Yazı, 1939 yılı Nisan ayında yayın hayatına başlayan, milliyet, kültür, milliyetçilik, vatan ve Türklük konularının işlendiği, *TÜRKLÜK, Milliyetçi Kültür Mecmuası* adlı bir dergide yayımlanmıştır. Bu çalışmada, İsmail Hami Danişmend'in konuya ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İsmail Hami Danişmend, Irk, Milliyetçilik, Türklük

SOME EVALUATIONS ON "RACE" BY İSMAİL HAMİ DANIŞMEND

Abstract

*The matters related to nationalism and race in the process of World War II have been one of the leading issues discussed significantly in Europe. Undoubtedly, the intellectuals in Turkey didn't stay out of the debates and perceived its reflections in a certain extent. As a historian İsmail Hami Danişmend wrote an article in which his detection, opinion, analysis take place related to subject in the frame of nationalism and racialism debates in this period. In his article, he emphasized on source, formation of race and its distribution causes to the earth. The article was published in a journal which started to publish periodically since April 1939 in which the nationality, culture, nationalism, homeland and Turkishness subject are examined, named *TÜRKLÜK, Milliyetçi Kültür Mecmuası*. In this study, İsmail Hami Danişmend's assessments about the subject is presented.*

Key Words

İsmail Hami Danişmend, Race, Nationalism, Turkishness

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye.
fata@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

19 ve 20. yüzyıllar, millî devletlerin doğduğu dönemler olmasının yanı sıra, aynı zamanda devlet ideolojisi olarak benimsenen özel milliyetçiliğin ortaya çıkışına sahne olmuştur. Hitler Almanya'sı ile Mussolini İtalya'sı bu sürecin en önemli sonuçlarından¹. Şüphesiz Batı'da millet ve milliyetçilik kavramları etrafında yapılan tartışmalar bir önceki yüzyıla kadar gitmektedir². Özellikle toplumsal ve ekonomik alanlarda meydana gelen ciddi ilerlemeler, söz konusu kavramların teorik olarak tartışılmasının ötesinde somut sonuçlara yol açmış; mahallî milliyetçilikler, ırkçılık, ayrılıkçı gruplar ve sömürgeci zihniyetler baş göstermiştir³.

Milliyetçilik üzerine yapılan teorik tartışmaların veya bu tartışmaların doğurduğu toplumsal dönüşümler İkinci Dünya Savaşı'na kadar artarak devam etmiştir. Nitekim bu dönemde Avrupa'da yaşanan problemler, çalkantılar ve son olarak meydana gelen savaşlar bu konulardaki enerji birikiminin yansımalarındandır. Bu gelişmeler, dünyanın farklı yerlerinde milliyetçilik tartışmalarına, buna paralel olarak soy, dil, din, tarih, kültür ve coğrafya gibi alanlara ait bilimsel araştırmaların çoğalmasına yol açmıştır⁴.

Şüphesiz Türkler de bu tartışmaların dışında kalmamıştır. 17. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan milliyetçilik tartışmaları ve çeşitli fikir akımları Osmanlı aydınlarını da etkisi altına almıştır. Özellikle birçok siyasi, ekonomik ve kültürel problemlerle karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti, milliyetçilik kavramı etrafında dolaşan çetrefilli konuların ağır baskısını hissetmekteydi. Elden çıkan vatan toprakları ve sosyal dokuda meydana gelen çözümler, vatan, millet, kültür, toprak, Panislamizm, Panottomanizm ve Pantürkizm gibi kavramların ortaya çıkıp tartışılmasına zemin hazırlamıştır⁵. Bu tartışmalar Osmanlı Devletinin son anına kadar yoğun biçimde sürmüştür.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte özellikle de 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'de millet, milliyetçilik, ırk, dil, kültür ve tarih konuları etrafında yoğun bir tartışma yaşanmış, Türk tarihi ve Türk dili ile ilgili kurumsal yapılanmalara gidilmiştir. Dönemin önde gelen aydınlarından

¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul 2009, s. 96-97.

² Milliyetçilikle ilgili tartışmalar için bakınız: Edward Hallet Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul 1993; Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu, 1774-1923*, Çev. İdil Eser, İstanbul 2001; Ernest Geller, *Milliyetçiliğe Bakmak*, İstanbul 1998.

³ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1999, s. 41-50; Montserrat Guibernau, *Milliyetçilikler 20 Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, Türkçesi: Neşe Nur Domaniç, İstanbul 1997, s. 145-150.

⁴ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları*, s. 221-225.

⁵ Geniş bilgi için bakınız: David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Tercüme: Zeki Doğan, İstanbul 1998.

Yusuf Akçura, Fuat Köprülü, Afet İnan, Dr. Reşit Galip ve Zeki Velidi Togan'ın önderlik ettiği bilimsel toplantılar düzenlenmiş, böylece yeni Türk devletinin kültürel temelleri yeniden sistemleştirilmiştir⁶.

Ancak İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Avrupa'daki ırkçı-milliyetçi tartışma ve gelişmeler Türkiye'ye de yansıyor, İnönü'nün Almanya ve diğer ülkelerle yürüttüğü denge politikaları çerçevesinde konu problemleri bir alana dönüşecektir. Irkçılık, Turancılık veya Türkçülük programları siyasi takiplere maruz kalacaktır. Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkan, Fethi Tevetoğlu, İsmet Tümtürk ve Alparslan Türkeş gibi önemli simalar, siyasi otorite ile ciddi sıkıntılar yaşayacaklardır⁷.

Öte yandan Irkçılık veya Türkçülük alanında bu dönemde yaşanan tartışmalar, yazı hayatına da yansıyor, yeni gazete veya dergi yayın hayatına başlayacaktır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı yıllarında; Türklük (1939), Ergenekon (1939), Kopuz (1939), Çınaraltı (1939-1945), Çığır (1941-1944), Millet (1942), Orhun (1942), Bozkurt (1942) ve Gök-Börü (1942) gibi dergilerde adı geçen konularda makaleler yazılmıştır.

1939 yılı Nisan ayında yayımlanmaya başlayıp sadece on sayı çıkan *Türklük* dergisi de bunlardan birisidir. Tarih, Dil ve Edebiyat konularına ilişkin makalelerin yazıldığı dergide başlıca yazar olarak; İsmail Hami Danişmend, Nazan Danişmend, Ahmet Caferoğlu, Prof. Dr. A. Zayonçkovski, Hüseyin Namık Orkun, İsmail Habib, Hüseyin Sadettin Aral yer almışlardır. Birkaç sayısında da Ağaoğlu Ahmet, Peyami Safa ve Osman Turan yazmışlardır.

Dergi ilk sayısında çıkış amacını belirlerken; "*mecmuanın başlığında iki kelime var: Milliyet ve Kültür*" diyerek, kültür, vatan, dil, millet ve milliyet konularının işleneceğini de ilân etmiş oluyordu. *Mesleğimiz* başlığıyla yaptığı ilk sayısındaki duyuruda da; *Milliyet* ile *Kültür* kavramlarının ülkeden ülkeye farklı anlamlarda kullanıldığına işaret edilmiştir. Örneğin, *Milliyet* kelimesinin ırk, dil, kültür, tâbiyet ve Turancılık anlamlarında kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Örneğin, Fransa'da *Milliyet* denilince *kültür* anlaşıldığı, Amerika'da ise aynı kelimenin *tâbiyet* olarak ele alındığı dile getirilmiştir. Yazıda ayrıca, *Milliyet* prensibinin çok yeni olduğu, kelimenin (nationality) kendisinin bile 19. yüzyıla kadar siyasi ve bilimsel anlamda yerinin tam olarak tespit edilememiş olduğunun altı çizilmiştir.

⁶ Soner Çağaptay, "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, İstanbul 2003, C. 4, s. 245-248.

⁷ Orhangazi Ertekin, "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, İstanbul 2003, C. 4, s. 347-349.

Öte yandan *Millet* ile *Milliyet* arasındaki farka işaret edilirken de, siyasi bir cemiyet olan *Milletin* sonradan oluşmuş geçmişi olmayan bir kütle olduğu halde, *Milliyetin*, geçmişten çıkıp günümüze gelen ve geleceğe gidiş kuvvetini siyasetten değil, tabiatın alan bir cemaat demek olduğu, en sağlam cemiyetlerin de bunlar olduğu açıklaması yapılmıştır. Avrupa'da cemiyetlerin bu anlamda ikiye ayrıldığına işaret edilen yazıda, Fransa, İsviçre, Belçika gibi *millet*'lere karşılık, Macar, Fin Alman gibi *milliyet*'lerin bulunduğu ifade edilmiştir. Türkiye'de Tanzimat ve Meşrutiyet Türkçülerinin yanıldıkları noktaların ise, bu durumu görmeyerek bir zaman Turancılık ettiklerini ve daha sonra da *milliyet* ideolojisi yerine Fransız kültürünün etkisiyle bir *millet* ideolojisi kurmak istemiş olduklarına temas edilir. Oysa Türkiye Türklüğünün bir *millet* değil, *milliyet* olduğu ifade edilir. Dolayısıyla çıkardıkları *Türklük* dergisinin, millî bir kültür dergisi sıfatıyla *milliyet*'in bu bilimsel anlamının esas alındığına ilişkin görüşlere yer verilmiştir. *Türklük* dergisinin milliyetçi olması dolayısıyla ırkçı, dilci, kültürcü ve vatancı olduğu vurgulanmıştır⁸.

İşte bu anlayış çerçevesinde bir araya gelmiş bulunan yukarıda adları zikredilen yazarlar *Türklük* dergisini çıkarmışlar, Türk tarihine, edebiyatına ve diline ait farklı konuları ele almışlardır. Bu yazar kadrosundan birisi olan İsmail Hami Danişmend'tir⁹. Danişmend, Türk tarihinin farklı konularına ilişkin yazılar yazmıştır. İlk ele aldığı konu ise ırk hakkında yazdığı, "Eski Şark ve Yeni Garp Telakkilerine Göre Irk Nedir?" adlı makalesi olmuştur.

A- IRK NEDİR?

İsmail Hami Danişmend, eski Doğu'nun ve son dönem Batı'nın ırka dair düşüncelerinin mahiyetini ele alırken konuya öncelikle bir benzetme ile başlar. Ağaç kavramı ile çınar, kuş kavramı ile tavus arasında nasıl bir ilişki varsa, insan kavramı ile de ırk arasında benzer bir ilişkinin varlığına dikkat çeker. Fakat bu benzerliklerin de kendi içinde morfolo-

⁸ Başyazı, "Mesleğimiz", *Türklük*, Nisan 1939, s.1-4.

⁹ İsmail Hami, 1892 yılında Merzifon'da doğmuştur. Babasının memuriyeti dolayısıyla ilk çocukluk yılları Lübnan, Trablusgarp ve Şam'da geçmiştir. 1912 yılında Mülkiye'den mezun olan İsmail Hami, kısa bir süre Fransa'da kalmış, dönünce Hariciye Nezareti'nde çalışmaya başlamıştır. Ancak o araştırmacılığa olan yatkınlığı sebebiyle öğretmenliği tercih edip farklı eğitim kurumlarında öğretmenlik yapmıştır. Mütareke döneminin ilk günlerinde *Minber* gazetesinde, daha sonra da *Memleket* gazetesinde yazılar yazmıştır. Sivas Kongresi'nde Divan Riyaset katıplığı görevinde bulunan İsmail Hami, burada çıkarılan *İrade-i Milliyet* gazetesinde yazılar yazdı. Cumhuriyetin ilanından sonra kendisini bilimsel araştırmalara verip, Türk tarihine ait incelemelerde bulundu. Birçok dergi ve gazetede yazan ve önemli eserleri bulunan İsmail Hami Danişmend, 1967 yılında vefat etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Erkan Cevizler, "Sivas Kongresi Divân-ı Riyaset Kâtibi İsmail Hami (Danişmend)", *Erzurum Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 3, (2003), s.203-217.

jik özellik olarak adlandırılan renk ve şekil bakımından birtakım farklılıklar olduğuna işaret eder. Kuş denilen kanatlı hayvan cinsi içinde tavus türünün belirlenmesi ve bunun aynı cinse ait bülbül türünden ayırt edilebilmesi için, söz konusu türlerin büyüklük-küçüklük, tüy özellikleri ve kuyruk yapıları gibi farklılıklarının bilinmesinin önemi üzerinde durur.

İsmail Hami, bu benzetmeden sonra konuya ırkın kaynağını ele alarak devam eder. Bunun için Georges Cuvier adlı bir Fransız bilim adamının *cins* ile ilgili tanımını referans gösterir. Bu bilim adamının; *“birbirinden veya ortak atalardan veyahut kendilerinin birbirlerine benzedikleri oranda kendilerine benzeyen mahluklardan türemiş fertler topluluğu cins adını alır”*, tanımlaması sebebiyle, *kalıtım* ve *morfolojinin* bu husustaki önemi üzerinde durur. Ancak renk ve şekle ait morfolojik özelliklerin iklimin etkisine açık olması, kalıtımın da özellikle bazı türlerin neslinin tükenmiş olması hasebiyle, *cinsin* sınırının belirlenmesinde kesinlik kazandırmayacağı uyarısında bulunur.

Son araştırmalar doğrultusunda her cinsin, iklim değişikliklerinin etkisiyle birtakım kollara ayrıldığına temas eden İsmail Hami, bu yan kolların da *tür* olarak adlandırıldığını zikreder. Bir taraftan iklim değişikliklerinin etkisi, diğer taraftan da aynı *türün* bireyleri arasındaki eşleşme sonucu olarak *türün* özel karakterlerinin ortaya çıktığını ve böylece *“ırk”*ın meydana geldiğini dile getirir. Bu konuda Lester adlı bir Fransız'ın; *“cinsin kalıtımın etkisiyle az çok ortaya çıkmış bir değişikliğine ırk adı verilir”* biçimindeki tanımını da referans alarak, *“ırk, cins içinde cins”* demektir değerlendirmesinde bulunur. Böylece insan denilen büyük cinsin, ırk olarak adlandırılan yan türlerinin birtakım bünyevî özelliklerine göre birbirinden ayrıldığına dikkate çeker.

İsmail Hami, ırkın farklı gruplara ayrılmasında yüzyıllardır birtakım ölçüler kullanıldığını, bu ölçülerin; *“renk, boy, saç, burun, yüz yapısı, göz, dudak, farklı organ oranları, kan, güzellik, koku, hazım, teneffüs, beyin, üreme, zeka, his, mizaç, zihniyet, lisan, kıyafet, âdet, geçim tarzı”* gibi farklılıklar olduğunu belirtir. Bunları da kendi içlerinde morfolojik, estetik, fizyolojik ve anatomik, psikolojik, lengüistik ve etnografik olmak üzere altı gruba ayırır. *Morfolojik* özelliklere renk, boy, saç, burun, kafa biçimi, dudak, yüz şekli, göz şekli ve rengi, kadın memesi gibi şekil ve renge ait olanları, *estetik* özelliğe güzelliği, *fizyolojik ve anatomik* özelliklere kan, koku, hazım, teneffüs, beyin ve üremeyi, *psikolojik* özelliklere zekâ, his, mizaç ve zihniyeti, *lengüistik* özelliğe lisanı, etnografik özelliklere de kıyafet, âdet, geçim tarzı gibi hususları dahil ederek gruplandırma yapar.

Öte yandan İsmail Hami, insanları özelliklerine göre inceleyen ve ayıran şu beş ilim dalından bahseder: Antropoloji, etnoloji, etnografi, etnoloji kültürel ve lengüüstiktir. Bunlardan antropolojinin bireyi ele alarak bünyesini incelediğini ve bu sebeple insanları ırklara ayırdığını dile getirir. Diğer bilimler etnoloji, etnoloji kültürel ve etnografinin ise bireyi değil toplumu incelediğine dikkat çeker. Dil bilimi olan lengüüstü-ğün ise sadece lisanı ele aldığı ifade eden İsmail Hami, bir dönem bilim dünyasında dil akrabalığının ırk birliğine delili olarak kabul edildiğini, oysa daha sonra yapılan araştırmaların bunun tamamen doğru olmadığını ispatladığını, kendi ırkının dilini unutup başka ırkın dilini konuşmaya başlayan birçok grubun var olduğunu hatırlatır.

Bu durumda ırkın belirlenmesinde en yetkili bilim dallarının, bireyle toplumun bünye ve doğal özelliklerini esas alan antropoloji ile etnoloji olduğunu zikreder. Etnografya ile lengüüstüğü ise bu konuda sadece yardımcı bilimlerden sayılabileceğini dile getirir.

B-IRKÎ BİR ÖZELLİK OLARAK RENK

İsmail Hami, ırkî özellikler arasında en bağımsız kriterin renk olduğunu vurgular. Bu arada eski önemini kaybetmiş olmakla birlikte Doğu'da ve Batı'da insanlığın şu temel altı renge ayrıldığını belirtir: Beyaz, siyah, sarı, kırmızı, mavi ve zeytunî ırklar. Bunlardan mavi ırkın Avrupa biliminin değil, Çin kaynaklarının yer verdiği bir ırk olduğuna işaret eder. Kırmızı ırk konusunda ise hem Doğu ile Batı'nın hem de eski ve yeni zamanların görüşleri arasında ciddi farklar olduğuna dikkat çeker. Zeytunî ırkın ise yirminci yüzyılda sarı ırkla birleştirildiğini, dolayısıyla dünyada mavi, kırmızı ve zeytunî bir ırk mevcut olmadığını halde bu düşüncenin Doğu ve Batı kaynaklı birtakım görüş, efsane ve geleneklerden doğduğundan bahseder. Bu çerçevede mavi ırkla ilgili Çin kaynaklarında yer alan bilgileri aktarır. Çin Dili ve Edebiyatı profesörü Gustave Schlegel'in 1893 yılında yazdığı bir eserde, eski Çin tarihçilerinin yabancı memleketler hakkında bilgi verirken, vücutları resimlerle süslü insanların memleketinden bahsettikleri, buna göre bu memleketin halkının yüzlerini dövmelerle masmavi hale getirdikleri için mavi ırk sayıldığını söyler. Dolayısıyla bunun sun'î bir mavilik olduğunu belirtir.

Mavi ırkla ilgili İsmail Hami'nin temas ettiği ikinci iddia ise, mavi ırkın Oğuz ırkı olduğu yönündeki efsanedir. Bu iddianın kaynağı olarak Paris Bibliotheque Nationale kütüphanesinde bulunan Oğuzname'nin 1928 yılında İskenderiye'de basılan nüshasındaki bilgilerin gösterildiğini ifade eder. Buna göre Türk ırkının mitoloji itibarıyla en büyük atası sayılan Oğuz Han'ın mavi benizli olduğu iddia edilir.

Kırmızı ırk ile ilgili iddiaya gelince, bunun Kuzey Amerika yerlilerinden Kızılderililerin renginden kaynaklandığını söyler. Ancak araştırmaların bunun gerçek olmadığını, kırmızı sayılmalarına sebep olan hususun, eski bir âdetleri yüzünden vücutlarına kırmızı toprak sürmelerine bağlandığına dikkat çeker.

Öte yandan İsmail Hami, kırmızı rengin varlığı önemli araştırmacılar tarafından dikkate alınmamakla birlikte, ilk insanın kırmızı tenli olduğuna ilişkin birtakım Doğu efsanelerinin de varlığından bahseder. Bu efsaneye göre insanlığın ana renginin kırmızı olup diğer renkler sonradan ortaya çıkmıştır. Eski efsanelerin Hintlilerin mukaddes edebiyatıyla, Mısır Firavunlarının mezarlarındaki resimlerden türediği, bunların Muhabharata ve Râmâyana adlı Hint destanlarıyla Veda'lar ve bunların yorumlarını oluşturan Puranalar olduğu ifade edilir. 1840 yılında Fransız müsteşriklerinden Eugene Burnouf tarafından Fransızcaya tercüme edilen bir destanda ilk insanın yaratılışı tasvir edilirken; *“yaratının hidde-ti zihninde mahfuz olmakla beraber, birdenbire kaşlarının arasından kızıl renkli bir çocuk şeklinde fıskırırverdi”* biçiminde yer aldığından bahsedilir. Bir başka efsanede de, Kırmızı Adem'in on oğlu olup bütün insanların işte bu on çocuktan türemiş olduğu ve yeryüzüne bunlardan yayıldığından söz edilir. İsmail Hami benzeri anlayışa Mısırlılardan kalan resimlerde de tesadüf edildiğini, Napolyon'un emriyle uzmanlar tarafından hazırlanan ve 1809 yılında müsteşrik Costaz tarafından yayımlanan bir külliyyatta, Firavun mezarlarından birinde kırmızı adamın doğuşuna ait tasvirlerin yer aldığı bilgisine yer verir.

Öte yandan İsmail Hami eski Mısır ve Hint geleneklerinde ilk insanların kırmızı ırk olarak tasvir edilmeleri sebebiyle de bu tür bir ırk anlayışının Avrupa biliminden önce Asya ve Afrika biliminde mevcut olduğuna dikkat çeker. Eski Mısırlıların, Avrupa biliminde olduğu gibi, insanları dört ana renge ayırdıklarını, bu konunun Kembriç Üniversitesi etnoloji profesörü Haddon'un Fransızcaya çevrilen eserinde şu şekilde yer aldığını dile getirir: *“Teb şehrinde on sekizinci hanedana ait hükümdar mezarlarının tezyinatını yapmış olan Mısır sanatkârları beşeriyeti dört ırka ayırıyorlardı. Bunlar; Mısırlıları kırmızı renkli tasvir ediyorlar, Asyalılar yahut Samileri sarı gösteriyorlar, cenup (güney) ahalisini yani zencileri siyaha boyuyorlar ve garplı yahut şimalileri (kuzey) de beyaz tasvir ediyorlardı”*.

İsmail Hami, eski Mısır veya Hint kaynaklarının yanı sıra İslâm biliminde de bir kırmızı ırk konusunun tartışıldığına dikkat çeker. Çeşitli Arap yazarlarında, Hazret-i Peygamber'e veya Hazret-i Ali'ye ait hadis veya sözlerde bu konulara yer verildiğinden bahseder. Örneğin; *“Bana iki hazine verilmiştir. Biri kırmızı hazine diğeri de beyaz hazinedir. Bunlardan*

kırmızı hazine Suriye mülkü, beyaz hazine de İran ülkesidir” diye bir hadis rivayet edilir.

Ancak İsmail Hami kırmızı ırk konusundaki Arap görüşlerine katılmaz. Ona göre bu konuda bilgi aktaran hadis açıklayıcıları veya rivayetçileri kırmızı ırk sıfatını hem Suriyelilere hem Romalılara hem de Arap olmayan milletlerin tamamına izafe etmişlerdir. Oysa bu görüşün doğru olmadığını, tarihin eski devirlerinden beri Hicazlıların Mısırlılarla ilişki içinde olduklarını, bunun da Araplarda cahiliye döneminden itibaren Mısır ve Hint'ten gelmiş bir kırmızı ırk düşüncesinin oluşmasına yol açtığını, dolayısıyla bu düşüncenin de hadislere, “Hintlilerle Mısırlılar” anlamında bir ahmer (kırmızı) kelimesinin girmiş olma ihtimali üzerinde durur.

İsmail Hami Zeytunî ırk meselesini de, mavi ve kırmızı ırk gibi değerlendirir. Bir başka ifadeyle, on dokuzuncu yüz yılda bazı bilim adamlarının Malezyalıları insanlığın zeytunî ırkı adı altında müstakil bir ırk olarak değerlendirdiklerini, oysa bunun gerçek olmayıp, daha sonra yapılan araştırmaların bunları melez bir ırk olarak kabul edip sarı ırka dahil ettiklerini ve böylece sarı ırkın bir şubesi olarak kabul ettiklerine yer verir.

C-İNSANLIĞIN GERÇEK RENKLERİ: BEYAZ, SİYAH VE SARI

İsmail Hami yukarıda zikredilen mavi, kırmızı ve zeytunî ırkları bir kenara bırakarak, inanlığın temel renklerinin beyaz, siyah ve sarı ırktan oluştuğu görüşünün genel olarak kabul gördüğü tespitinde bulunur.

İnsan derisinin biraz bukalemun derisine benzediğine işaret eden İsmail Hami, Antropologların yaptıkları incelemeler ve tecrübelerle göre renklerin oluşumunda iklimin en önemli etken olduğunun altını çizer. Bu yüzden yeryüzünün belli bazı noktalarının insan derisine renk verdiğini dile getirir. Bu çerçevede Kafkas ikliminin insan cildini beyazlattığı, Afrika'nın bazı bölgelerinin de beyaz insanları çabucak zencileştirip kara derili insanlar haline getirdiğine dikkat çeker. Nitekim Paris'te çıkan *Le Presse Medicale* dergisindeki bir makaleyi bu konuya örnek göstererek; pek küçük yaşta Afrika'dan Kafkasya'ya nakledilen bir zenci çocuğun elli sene sonra tamamen beyazlaştığı gibi, Afrika'nın zenci bölgelerine gidip yerleşen Anglo-Sakson ailelerinden birçoklarının da bazen bir karın sonra kararmış olduklarını delil olarak sunar. Bu durumun sebebi olarak da iki teoriden bahseder. Bunlardan birisinin ışık, diğeri nin de sıcaklık olduğunu ifade eder.

İlk olarak, Doktor Gustave Le Bon'un, insandaki renk değişikliğinde etkili olan unsurun sıcaklıktan ziyade ışık olduğu yönündeki iddiasının

yer aldığı makalesine yer vererek bu görüşlerden birisini aktarır. Işık görüşünü Gustave Le Bon şöyle savunur: “ *Karanlık bir yere konulan bir bitkinin rengi açar ve az zamanda kurumaya yüz tutar; fakat bu bitki güneşe konulacak olursa yeniden canlanır. Tıpkı bunun gibi, Avrupa’ya nakledilen bir zencinin rengi uçmaya başlar ve artık Afrika’daki abanoz renginden eser kalmaz. Diğer taraftan, sıcak memleketlere giden beyaz bir adam da derisinin koyulaştığını görür.*”

İkinci olarak da insan renginde ışıktan ziyade sıcaklığın daha etkili olduğu görüşünü savunan Kembriç Üniversitesi Etnoloji profesörü Haddon’un teorisine yer verir. Fakat o, rengin değişmesinde her iki teorinin de doğru olduğu fikrini savunur.

İsmail Hami, sarı ırk konusunu ele alırken ise, hem eski Doğu hem de yeni Batı biliminde bu ırkın ana ırklardan olmayıp melez bir ırk olduğuna ilişkin çok önemli ve ilginç belgelere tesadüf ettiğine dikkat çeker. Bu konuda Dr. Legendre isimli bir Fransız’ın 27 Haziran 1925 tarihli *İllustration* dergisindeki Uzak Doğu’ya ait incelemelerinin sonucunu aktarır. Buna göre; sarı denilen ırkın, beyazlarla siyahların binlerce seneden beri sürüp gelen karışmalarından doğmuş melez bir ırk olduğu ifade edilmektedir. Aynı fikirlerin eski Çin, Hint ve Arap kaynakları tarafından da teyit edilmiş olduğunu vurgulayan İsmail Hami, özellikle Arap teorilerine geniş yer verir. Örneğin 1905 yılında Mısır’da basılan sarı ırkla ilgili şu görüşü aktarır: “*Kaysar, rum hükümdarlarının unvanıdır. Bunlara rum denilmesinin sebebi, neseplerinin Rum ibn-i Ays ibn-i İshak aley-hisselama müntehî (son bulma) olmasıdır. İshak’ın otuz oğlu olmuştur. Rum da bunlardan biridir. Bunun rengi sarı idi. İşte bundan dolayı nesline ‘Benül’asfar’ ismi verildi. Rivayete nazaran, Habeşler bunların üzerine hücum ettiler, o zaman Habeşlerin bunlardan kızları oldu. Bu kızlar Rumların beyazlığı ile Habeşlerin siyahlığını alarak ‘esmer sarı’ oldular ve sarılar işte bunların ismini aldılar*”.

Arap lügatçılarının bazılarının “benül’asfar” ismini Rumlardan başka Avrupalılarla Ruslara ve son olarak Çinlilere de vermiş olduklarını ifade eden İsmail Hami, bu rivayetin daha doğru bir rivayet olduğuna dikkat çeker. Bu konuda kendi kanaatini açıklarken; farklı dönem ve milletlere ait topladığı kaynaklardan elde ettiği bilgileri, Kont de Gobineau ve Legendre gibi 19 ve 20. yüzyıl araştırmacıların incelemeleriyle karşılaştırdığı zaman, sarı insanların müstakil bir ırk olmayıp beyazlarla siyahların karışımından türemiş melez bir topluluk olduğu sonucuna vardığını ifade eder.

Dolayısıyla siyahlıkla beyazlık iklimin, sarılık da siyahlıkla beyazlık arasındaki karışımın sonucu olduğuna göre, insanları sadece rengine

dayanarak yapılacak bir ırk ayırımının doğru olamayacağını belirtir. Öte yandan insanları sadece üç veya dört ana renge ayırmanın fazla gerçekçi olmayacağını da ifade eden İsmail Hami, aksi takdirde bazı renklerin hiçbir gruba dahil edilememiş olacağından, milyonlarca insanın açıkta kalacağına işaret eder. Son dönem bilim adamlarının bu gerçeği dikkate alarak, yeryüzünde yalnız tek bir beyaz ırk değil birçok beyaz ırkın, yalnız tek bir siyah ırk değil birçok siyah ırkın varlığından bahsettiklerini söyler. Çünkü renkler arasından tedrici bir geçişliliğin söz konusu olduğunu belirtir. Dolayısıyla rengin tek başına ırkın belirleyici bir unsuru olamayacağını, sadece en önemli özelliklerinden birisi olduğunun altını çizer.

Öte yandan İsmail Hami ırkın belirleyici unsurlarını sayarken renkten başka saç, boy, kafa biçimi, farklı organ oranları veya karakter gibi özelliklerin de bilim dünyasında bir ölçü olarak kullanıldığını hatırlatır. Fakat tıpkı renk ölçüsü gibi bütün bu sayılan ölçülerin de iklim ve karışımın etkisiyle değiştiğini vurgulayarak, hiç birisinin sabit ve kesin olmadığını dikkat çeker. Nitekim, buna kafa biçimindeki değişikliği örnek gösterir ve MS. Altıncı yüzyılda İtalya'yı istilâ eden Lombarların bir iki yüz sene içinde iklimin etkisiyle kafa yapılarında bir değişiklik geçirdiklerini belirtir. Ayrıca aynı ırk içinde de farklı kafa tiplerine tesadüf edildiğine işaret eder.

Benzer etkinin boy için de geçerli olduğunu, Amerika'ya giden Avrupa göçmenlerinin boylarının bir iki nesil sonra uzadığı yönündeki meşhur antropolog de Quatrefages'in araştırmalarını da buna delil olarak gösterir.

Öte yandan İsmail Hami aynı araştırmacının, iklimin sadece maddi özellikler değil, aynı zamanda dil ve telaffuz üzerinde de etkisinin bulunduğu yönündeki görüşüne yer vererek, Amerika'ya göç eden İngilizlerin şivelerindeki değişikliği buna örnek gösterir. Bir konferans için Amerika'ya davet edilen Bernard Shaw'ın; *"lisanınızı bilmediğim için gelmem"* cevabını dikkat çekici bulur.

Dolayısıyla antropoloji biliminin tespit ettiği esaslara göre yeryüzünde hiçbir saf ırkın mevcut olmadığını, binlerce yıldır devam eden göç ve istilâların yol açtığı evlilik ve karışımlar sebebiyle bütün ırkların az veya çok melezleştiğini ifade eder.

D- İRK VAR MIDIR?

İsmail Hami, yukarıda dile getirdiği ölçüler çerçevesinde ırkın anlamlandırılması, özellikleri ve belirgin ırklar konusunda Doğu ve Batı'ya ait eski ve yeni değerlendirmelere yer vermiş, dünyada saf bir ırk olma-

diğini bilimsel verilerle açıklamaya çalışmıştır. Ancak, ulaştığı sonucu dile getirirken, yukarıdaki verilere bakarak ırkın varlığını inkâr etmenin de mümkün olmadığını özellikle altını çizer. Asıl vurgulamak istediği hususun, hiçbir ölçeğin ırkın sınıflandırılmasında tek başına belirleyici olamayacağını, insanları maddi ve manevi ölçeklerle topluca ele alındığı zaman ırkın mahiyetinin daha bilimsel bir temele dayandırılmış olacağını ifade eder.

Öte yandan İngiliz bilim adamı Sir Arthur Keith'in, *The Antiquity of Man* adlı eserinde insanın ortaya çıkışı, sonra da ırkın oluşumuna dair yaptığı bir hesaba göre, insanın "beşer" derecesini bulması için yaklaşık iki milyon yıllık bir süreden bahsettiğine dikkat çeker. Dolayısıyla farklı ırkların oluşumunun en az dört yüz bin yıllık bir süreyi kapsadığına işaret eder. Bu hesaba göre de insanlığın yalnız beyaz ve siyah zümrelere ayrılmasının bile yaklaşık bir milyon altı yüz bin yılda mümkün olduğunu bildirir.

İsmail Hami, insanların tarihten önceki devirlerde yeryüzüne yayılıp farklı iklimlerde yerleşmeleriyle sonuçlanan büyük kütle hareketlerinin artık son bulduğunu, hemen her iklimin, kendi coğrafyasında yaşayan insan tipinin şekil ve rengini belirlemiş olduğunu hatırlatır. Dolayısıyla insanların artık sürekli yer değiştirmemeleri sebebiyle daima şekil ve renk de değiştirmediklerine dikkat çeker. Irklar arasında ciddi ve toptan bir kaynaşma da olmadığı için artık ırkların genel durumlarının netleşmiş olduğuna vurgu yapar. Ancak dünya antropolojisinin binler hatta yüz binlerce senelik şartları içerisinde netleşmiş genel bir durumu olmasına rağmen, herhangi bir ırkın hangi şartlarda bu günkü durumunu almış olduğunun bilinmesinin, o ırkın müstakil bir ırk olarak kabul edilmemesini gerektirmeyeceğini özellikle ifade eder. Çünkü bu dönüşümün sebebini bilmenin, o ırkın varlığını inkâra gerekçe teşkil etmeyeceğini dile getirir.

İsmail Hami, bir yandan ırkın varlığının reddinin mümkün olamayacağını dile getirirken, diğer taraftan da yeryüzünde her ırk insanın birbirine benzediğine dikkat çeker. Dolayısıyla tabiatın birlik içinde çeşitlilik, çeşitlilik içinde birlik göstermiş olduğu tespitinde bulunur. Bir Almanla bir Arap'ı veya bir Ermeni ile bir Yahudi'yi ilk görüşte tanıtan şeyi bu çeşitlilik içindeki birliğe bağlar. İngiliz bilim adamlarından Frank Hankins'in bu konudaki tespitini, görüşünü teyit için referans gösterir. Frank Hankins ırkı tanımlarken; bünyevi birtakım özellikleri bütün yönleriyle birlikte ele alındığı zaman teşhis edilen bir grup olduğu tarifinde bulunur. O, bu özelliklerden her biri az çok değişkense de tamamının değişim yeteneğinin belli sınırlarla intikal ettiğini ve bunlara varis olan-

lar, insan cinsinin diğer fertlerinden kolaylıkla ayırt edilebilir, demektedir. Dolayısıyla kalıtımın önemi vurgulanır. Felix le Dantec adlı bir Fransız bilim adamının; bir ırkın antropolojik şahsiyetini devam ettiren en önemli unsursun kalıtım olduğu yönündeki tespitine atf yapar.

E- TÂLÎ İRK MESELESİ VE MİLLİYET

İsmail Hami, esas ırk yanında bir de tâlî ırktan bahseder. Bunların, büyük ırklardan ayrılarak belli bir coğrafi birlik içinde irkî ve genel vasıflarını korumakla beraber, yeni iklimin de etkisiyle birtakım özellikler kazanan gruplar olduğunu ifade eder. Dünyanın hemen bütün ırklarının yeryüzünün farklı taraflarına dağılmış olduğunu, dolayısıyla her ırkın, birtakım coğrafi gruplara ayrıldığını dile getirir. Cinslerin ırklara ayrılması hangi coğrafi ve irkî etkilerle oluşmuşsa, bu ırk gruplarının oluşumunu da aynı şartların etkisine bağlar. Zaman içinde bu tâlî ırklara ait bir vatan oluşumuna temas eden İsmail Hami, iklimlerin, özellikle de coğrafi birliğin oluşturduğu alanların doğal bir vatan haline geldiğine işaret eder. Böylece küçük bölgelere yerleşen ırk parçalarının, iklim ve karışım gibi unsurların da etkisiyle özel karakterler olarak ortaya çıktığını, büyük ırk daireleri içinde küçük tâlî alanlar meydana getirdiklerini zikreder. Bir başka ifadeyle, tâlî irki, ırk içinde ırk olarak tanımlar.

İsmail Hami, Antropologların insan morfolojisinde iki türlü karakter olduğuna ilişkin tespitini hatırlattıktan sonra, bunların birincisini çevrenin etkisine en çok uyan yani intibak özelliği kolay olan grup, diğerinin de kalıtımın etkisine bağlı olan yani sabit karakterli olan grup olduğunu belirtir. Ancak Fransız bilim adamı J. Millot'un 1936 yılındaki tespitlerine doğrultusunda, sabit karakterlerin bile çevre ve iklimin etkisiyle değişebildiğine atf yapar. Dolayısıyla hem ırkları hem de tâlî ırkları oluşturan en büyük etkenin çevre ve iklim olduğuna ilişkin görüşünü dile getirir.

Ana ırk ve tâlî ırkla ilgili değerlendirmelerinden sonra İsmail Hami sözü milliyetin oluşumuna getirir. Bu çerçevede milliyetin ortaya çıkışını tâlî ırkın varlığına bağlar. Ancak sadece ana ırk temelini esas alan ırkçıların tâlî ırk meselesini göz ardı ettiklerine dikkat çekerek bu konuda onlardan ayrılır. Örneğin, Sibirya'nın kuzeydoğusunda asırlarca ayrı bir şekilde kalmış bir Yakut Türk'ü ile belli bir coğrafi birlik içinde yaşayan Anadolu Türk'ünün aynı ırk çerçevesine mensup olmakla beraber, tâlî ırk çerçevesi itibarıyla birbirinden tamamıyla ayrılmış olduklarına işaret eder. Netice itibarıyla bir Anadolu Türk'ü ile bir Yakut Türk'ünün lehçe farkı bakımından birbirleriyle tam olarak anlaşma imkânının kalmadığının altını çizer. Aynı durumun Cermen ırkına oranla Alman ve Anglo-

Sakson kütleleri için de geçerli olduğunu, bu iki kütlenin her ikisinde de Cermen özellikleri bulunduğunu ancak ortak kalıtım esasının devam ettiği bu genel durumların yanında o iki kütleyi birbirinden ayıran özel birtakım hususların da oluştuğunu dile getirir.

Netice itibariye İsmail Hami, özel hususların iki kütleyi birbirinden ayırmakla ırk-milliyet farkının doğduğunu belirtir. Öte yandan ırk, antropolojik ve zoolojik bir kavram olduğu için ırkta vatan birliği şartı olmadığı halde, milliyet yani tâlî ırk kavramında ilk aranılan şeyin vatan olduğunu ifade eder. Çünkü herhangi bir cemaate ırk kimliğinin yanında millî bir kimlik verip de onu bir milliyet haline getiren ilk etkenin belli bir memlekete sahip oluşunun altını çizer. İsmail Hami bu ayırımı rağmen en kuvvetli milletlerin, ırkî kimlikle millî kimliği bir arada toplanan topluluklar olduğunu özellikle vurgular.

SONUÇ

İsmail Hami, İkinci Dünya Savaşı'nın ırk ve milliyetçilik tartışmaları çerçevesinde ırkın kaynağı ve oluşumunu ele almış, yeryüzündeki farklılıklara dikkat çekmiştir. Irkla ilgili Eski Doğu ve Batı efsanelerini karşılaştırarak, benzerlik veya farklılıklara yer vermiştir. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Batı'da ırk ve milliyete dâir yapılan çeşitli alanlardaki araştırmaların sonuçlarını analiz ederek, yeryüzündeki renk veya diğer özelliklerin gösterdiği değişkenliklerin gerekçelerini ele almıştır. Bu çerçevede ırkın veya renklerin oluşumunda iklimin rolünü özellikle hatırlatmıştır. Aynı ırktan olanların bile iklim ve çevre şartları sebebiyle zaman içinde birbirlerinden farklı hususiyetler kazandıklarının altını çizmiştir. Ancak ırk özellikleriyle beraber millî kimliklerini de korumuş olan toplulukların en güçlü milletlerden olduğu değerlendirmesine özel bir vurgu yapmıştır. Çünkü bu iki özelliği bir arada bulunduranların, başkalaşma veya asimile olmalarının önünde güçlü bir zırh görevi yaptığı mesajını vermiştir.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Matthew Smith; *Doğu Sorunu, 1774-1923*, Çev. İdil Eser, İstanbul 2001.
- Başyazı, "Mesleğimiz", *Türklük*, Nisan 1939, S. 1, s. 1-4.
- CARR, Edward Hallet; *Milliyetçilik ve Sonrası*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul 1993.
- CEVİZLER, Erkan; "Sivas Kongresi Divân-ı Riyaset Kâtibi İsmail Hami (Danışmend)", *Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi*, C. 3, S. 3.
- ÇAĞAPTAY, Soner; "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, İstanbul 2003, C. 4, s. 245-261.
- DANIŞMEND, İsmail Hami; "İrk Nedir?", *Türklük*, Nisan 1939, S.1, s. 39-57.
- ERTEKİN, Orhangazi; "Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik*, İstanbul 2003, C. 4, s. 345-385.
- GELLER, Ernest; *Milliyetçiliğe Bakmak*, İstanbul 1998.
- GUİBERNAU, Montserrat; *Milliyetçilikler 20 Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*, Türkçesi: Neşe Nur Domaniç, İstanbul 1997.
- KARPAT, Kemal; *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, İstanbul 2009.
- KUSHNER, David; *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Tercüme: Zeki Doğan, İstanbul 1998.
- ÖZKIRIMLI, Umut; *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1999.